

บทที่ 4

ภูมิทัศน์และวิถีไทลื้อเชียงราย

ภูมิทัศน์และวิถีไทลื้อเชียงรายในบทที่ 4 นี้เป็นการกล่าวถึงสภาพลักษณะทางกายภาพของพื้นที่หรือภูมิทัศน์ ตลอดจนสภาพทางสังคม และสภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงราย รวมทั้งกล่าวถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาความเสื่อมโทรม ตลอดจนพลังองค์กรชุมชนที่ฟื้นฟูจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นแนวทางการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทลื้อในเชียงราย การนิยามความหมายของตนเอง และสังคมวัฒนธรรมไทลื้อโดยภาพรวม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับชาวไทลื้อเบื้องต้น

4.1 ภูมิทัศน์จังหวัดเชียงราย

“เหนือสุดยอดในสยาม ชายแดนสามแผ่นดิน ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา” เป็นคำขวัญของจังหวัดเชียงรายที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดที่เป็นเขตติดต่อชายแดน ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศเมียนมาร์ จังหวัดเชียงรายมีพื้นที่ 7,298,981 ไร่ หรือประมาณ 11,678 ตารางกิโลเมตร (สำนักงานเกษตร และสหกรณ์จังหวัดเชียงราย, 2540) ตั้งอยู่เหนือสุดของประเทศ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงล้อมรอบ หากใช้ระดับน้ำทะเลเป็นเกณฑ์ในการวัดแล้วบริเวณเทือกเขาจะมีความสูงอยู่ระหว่าง 1,500 – 2,000 เมตร จากระดับน้ำทะเล ส่วนบริเวณที่ราบและหุบเขาจะอยู่ในความสูงระหว่าง 350 – 600 เมตร จากระดับน้ำทะเล โดยมีอาณาเขตทางทิศเหนือที่มีเทือกเขาเป็นแนวพรมแดนติดกับประเทศเมียนมาร์ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่มีลำน้ำโขงเป็นเส้นแบ่งพรมแดน ทิศตะวันออกมีอาณาเขตติดกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีเทือกเขาที่เชื่อมต่อมาจากจังหวัดน่าน ตั้งแต่คอยผาจี – คอยยาว – ผาหม่น มาจรดลำน้ำโขงตรงบริเวณผาไค เขตอำเภอเวียงแก่น และเป็นเส้นเขตแดนระหว่างไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บริเวณยอดคอยมีจุดชมทิวทัศน์ที่งดงามทางธรรมชาติได้แก่ คอยผาดั้ง และภูชี้ฟ้า ที่มีทะเลหมอกปกคลุมสวยงามในยามหน้าหนาว ทางตอนใต้ของจังหวัดมีอาณาเขตติดกับจังหวัดลำปางและพะเยา ทิศตะวันตกมีคอยนางแก้วเป็นแนวเขตกันระหว่างจังหวัดเชียงใหม่และเชียงรายเป็นค้ำน้ำของแม่น้ำลาว และมีเทือกเขาที่

เชื่อมไปจนถึงเขตอำเภอแม่ฟ้าหลวงที่กั้นเขตแดนระหว่างไทยกับประเทศเมียนมาร์ ส่วนตอนกลางของจังหวัดประกอบด้วยภูเขาและเนินเขาสลับกับที่ราบเชิงเขา และหุบเขา หรือที่เรียกว่าแอ่งที่ราบเชียงราย - พะเยา ในพื้นที่ของจังหวัดมีพื้นที่ราบลุ่มน้ำตามแม่น้ำสายต่างๆ ได้แก่ แม่น้ำแม่ลาว แม่น้ำอิง แม่น้ำกก แม่น้ำคำ และแม่น้ำจัน และยังมีแม่น้ำโขงที่กั้นพรมแดนระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เริ่มตั้งแต่สามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสนมาจนถึงอำเภอเวียงแก่น และแม่น้ำแม่สายและแม่น้ำรวกที่กั้นพรมแดนระหว่างไทยกับประเทศเมียนมาร์ การที่จังหวัดเชียงรามีพื้นที่ลุ่มน้ำมากมาย มีความอุดมสมบูรณ์ของดินทำให้เป็นแหล่งแห่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกันหรือเป็นระบบนิเวศเดียวกัน

เชียงรายเป็นจังหวัดที่อยู่เหนือสุดในภาคเหนือตอนบน สภาพภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อนชื้น จึงทำให้มีสภาพภูมิอากาศที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยในช่วงกลางเดือนตุลาคม ถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ จะเป็นช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลของมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่หอบเอาความหนาวเย็นจากไซบีเรียพัดผ่านประเทศจีนเข้าสู่ภาคเหนือตอนบนของไทย ซึ่งจะทำให้หนาวเย็นมากที่สุดในเดือนมกราคม และเมื่อฤดูมรสุมดังกล่าวสิ้นสุดลงก็เริ่มย่างเข้าสู่ฤดูร้อนที่เริ่มจากต้นเดือนมีนาคมไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะหอบเอาความชุ่มชื้นจากมหาสมุทรอินเดียเข้าสู่ไทยทำให้มีฝนตกตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมไปจนถึงกลางเดือนตุลาคม โดยจะตกมากที่สุดช่วงเดือนกรกฎาคม - กันยายน (ปริมาณน้ำฝนระหว่างปี 2524 - 2538 เฉลี่ย 1638.3 มม.) ความชุ่มชื้นและความแตกต่างของฤดูกาลดังกล่าวนำไปสู่การเจริญ งอกงามของพรรณพืชนานาชนิดทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพที่สูง

แม้พื้นที่ของจังหวัดจะแวดล้อมไปด้วยภูเขา แต่ในพื้นที่ราบก็เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินที่โดยทั่วไปจะเป็นดินร่วนปนทรายที่เกิดจากการตกตะกอนทับถมกลายเป็นแหล่งเพาะปลูกทางการเกษตรที่ทำให้พืชเจริญงอกงาม ซึ่งหากจะจำแนกถึงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่จังหวัดเชียงรายแล้ว อุดม พนมเริงศักดิ์ และคณะ (2536) ได้จำแนกพื้นที่ตามสภาพการใช้ประโยชน์ของจังหวัดเชียงรายนี้อย่างนี้

พื้นที่เกษตรกรรม	4,119,403 ไร่ (ร้อยละ 56.44)
พื้นที่ป่าไม้	2,722,144 ไร่ (ร้อยละ 37.29)
พื้นที่อยู่อาศัย	287,663 ไร่ (ร้อยละ 3.94)
พื้นที่แหล่งน้ำ	33,027 ไร่ (ร้อยละ 0.45)
พื้นที่อื่นๆ	136,744 ไร่ (ร้อยละ 1.57)

4.2 สภาพทางสังคมเชียงราย

“ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา” จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ จังหวัดหนึ่ง ดังที่บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้ศึกษาไว้ในหนังสือ สามสิบชาติในเชียงราย ซึ่งเป็นการศึกษาให้ทราบถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมดังกล่าว โดยที่หลักฐานข้อมูลประชากรของจังหวัดเชียงราย ณ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2538 เชียงรายมีประชากรทั้งหมด ประมาณ 1,231,121 คน แยกเป็นชาย 619,521 คน หญิง 611,600 คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยวน หรือที่เรียกตัวเองว่า “คนเมือง” ซึ่งรวมทั้งไทลื้อด้วยและประชากรชาวเขาจากสถิติปี พ.ศ.2537 มีจำนวนประมาณ 147,322 คน หรือร้อยละ 11.3 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ 8 กลุ่ม ได้แก่ อีเก้อ (อาข่า) มูเซอ (ลาหู่) ม้ง (แม้ว) เข่า (เมี่ยน) ลีซอ (ลีซู) กะเหรี่ยง ลัวะ และขมุ ซึ่งกลุ่มอีเก้อ (อาข่า) มีจำนวนมากที่สุด คือ 43,414 คน รองลงมาคือ มูเซอ มีประชากร 34,115 คน และม้ง เข่าหรือเมี่ยน ตามลำดับ

กลุ่มทางสังคม เนื่องจากจังหวัดเชียงรายมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีทั้งพื้นที่ราบและพื้นที่สูง อันนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม รูปแบบของการรวมตัวกันในรูปของกลุ่มทางสังคมจึงขึ้นอยู่กับสังคม วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ หากมองถึงรูปแบบกลุ่มทางสังคมโดยภาพรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง เช่น ม้ง เข่า ลีซอ แล้วจะเป็นไปในลักษณะของการถือสายตระกูลของแซ่ นามสกุล หากเป็นกะเหรี่ยง ลัวะ และขมุ แล้วถือสายตระกูลจากการถือผี เป็นต้น ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ราบ เช่น กลุ่มไทต่างๆ ก็จะถือสายตระกูล หรือถือผีสายแม่ ที่พบเห็นได้จากหลังการแต่งงานที่ผู้ชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เป็นต้น แต่ประเพณี ดังกล่าวก็มีได้เคร่งครัดตายตัวนักในปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม

กลุ่มทางสังคมที่มีบทบาทในครอบครัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอีกกลุ่มหนึ่งได้แก่กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งพื้นที่ราบและพื้นที่สูงต่างให้การยอมรับผู้อาวุโส เพราะเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ของชีวิตมายาวนาน เป็นผู้นำทางความคิด ปัญญา ประเพณี พิธีกรรม แก่ครอบครัว และชุมชน ผู้อาวุโสเป็นผู้ที่ทรงคุณค่าแก่ชุมชน เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านต่างๆ ทั้งในด้านการประกอบประเพณี การประกอบพิธีกรรม การให้การรักษาพยาบาลที่บ้าน โดยเฉพาะการให้ความสำคัญทางด้านจิตใจ กำลั้งใจแก่ครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้วิถีชีวิตที่ผ่านร้อนผ่านหนาวจึงได้สั่งสมประสบการณ์เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ผู้อาวุโสจึงเป็นแหล่งภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญของชุมชน ดังนั้นจึงพบเห็นประเพณีการรดน้ำคำหัว สักการะผู้อาวุโสในเทศกาลสำคัญ โดยเฉพาะชุมชนล้านนาแล้วประเพณีรดน้ำคำหัวในวันปีใหม่เมือง (เทศกาลสงกรานต์) ที่ลูกหลานไม่ว่า

จะอยู่แห่งหนไหนก็จะพยายามกลับมารดน้ำดำหัว เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูทดแทน การให้ความเคารพนับถือ นอบน้อมดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมที่ซึมซาบอยู่ในวิถีชีวิตของคนในล้านนา

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจเชียงราย

จากข้อมูลลักษณะภูมิประเทศ และการใช้พื้นที่ พบว่า อาชีพส่วนใหญ่ของชาวเชียงราย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก (พื้นที่ร้อยละ 56.44) ซึ่งมีระบบการผลิตที่หลากหลายตามลักษณะพื้นที่ และลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพื้นที่ราบเป็นการทำนา ทำสวน เป็นส่วนมาก ในขณะที่พื้นที่สูง หรือพื้นที่ภูเขา ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ส่วนใหญ่มีระบบการผลิตเพื่อการยังชีพโดยการปลูกข้าวไร่เป็นหลัก ด้วยวิธีการของระบบไร่แบบย้ายที่ และไร่หมุนเวียน (Shifting Cultivation) แต่หากศึกษาถึงประวัติศาสตร์การทำมาหากินของชาวเชียงราย พบว่า ในอดีตพื้นที่ราบจะเป็นการทำนาในพื้นที่ราบลุ่มน้ำ ในขณะที่พื้นที่ดอน มีการปลูกข้าวไร่ และพืชไร่ บางอย่างเช่น พืช ผัก ถั่ว ฯลฯ แต่ตั้งแต่ พ.ศ.2518 นับแต่รัฐเริ่มมีการส่งเสริมระบบการผลิตแผนใหม่ มีการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ฯลฯ และพืชใหม่ๆเข้ามาอีกหลายชนิด ที่กระจายไปอย่างรวดเร็วในภาคเหนือ เชียงรายก็เป็นพื้นที่หนึ่งที่ไม่ได้รอดพ้นจากกระบวนการพัฒนาและการส่งเสริมดังกล่าว ซึ่งอาจศึกษาได้จากผลผลิตพืชเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดเชียงราย

ตารางที่ 1 แสดงผลผลิตพืชเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดเชียงราย

ชนิดพืช	ปริมาณ (ตัน)		การเปลี่ยนแปลง (ร้อยละ)
	ปี 2538/39	ปี 2539/40	
ข้าวนาปี	428,154	444,688	3.72
ข้าวนาปรัง	11,917	12,588	5.33
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	134,458	157,365	14.56
ถั่วเขียว	343	351	2.28
มันสำปะหลัง	47,650	45,255	- 5.02
อ้อย	5,757	676	- 88.26
เมล็ดสะตอ	715	940	23.94
ถั่วลิสง	8,443	8,878	4.90
ถั่วเหลือง	5,083	6,038	15.82

ตารางที่ 1 แสดงผลผลิตพืชเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดเชียงราย (ต่อ)

ชนิดพืช	ปริมาณ (ตัน)		การเปลี่ยนแปลง (ร้อยละ)
	ปี 2538/39	ปี 2539-40	
มะพร้าว	715	2,322	-13.87
กล้วยน้ำหว่า	10,335	10,335	0
กล้วยไข่	0	2,969	100.00
มะม่วง	6,436	7,197	10.57
มะขามหวาน	1,026	1,146	10.47
ขนุน	3,200	1,409	-55.97
ลำไย	11,513	18,884	39.03
ส้มเขียวหวาน	1,483	4,623	67.92
ลิ้นจี่	8,085	11,680	30.78
ผักกาดกวางตุ้ง	1,736	3,087	43.76
กะหล่ำปลี	21,542	7,928	-63.20
กะหล่ำดอก	146	445	67.19
ข้าวโพดอ่อน	1,427	12,634	88.71
ข้าวโพดรับประทาน	492	2,580	80.93
ผักคะน้า	318	693	54.11
แตงโมเนื้อ	17,072	21,382	20.16
ถั่วฝักยาว	599	1,029	41.79
มันฝรั่ง	205	343	40.23
ผักกาดขาวปลี	1,124	2,186	48.58
ผักกาดเขียวปลี	16,064	32,833	51.07
พริกใหญ่	6,809	6,094	-10.50
หอมหัวใหญ่	4,230	1,555	-63.24
กระเทียม	23,556	20,640	-12.38
หอมแดง	12,819	11,640	-9.20

ที่มา : ศูนย์สารสนเทศการเกษตร อ่างในสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรจังหวัดเชียงราย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2541 (อัคร์คำเนา)

จากตารางหากมองจากระบบการผลิตพืชเศรษฐกิจของชาวเชียงรายได้มีพืชหลากหลายชนิดที่ทำเงินตรา รายได้ให้กับเกษตรกร แต่ก็มีเพียงส่วนน้อยที่ประสบกับความสำเร็จในอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่กลับล้มเหลว เมื่อต้นทุนในการผลิตสูงที่ต้องแบกรับภาวะหนี้สินที่กู้มาลงทุน ประชากรส่วนใหญ่ในชนบทเป็นลูกค้า ธกส. การกู้เงินจาก ธกส. มาลงทุนเกษตรกรบางรายขายผลผลิตในบางปียังไม่พอกับการนำเงินไปใช้หนี้คืน ธกส. นอกจากนี้พืชเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นภาคเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการค้าภายนอก การจำหน่ายราคาผลผลิตต้องขึ้นกับนายทุนที่มารับซื้อ ดังนั้นรายได้จากระบบเศรษฐกิจดังกล่าวไม่อาจจะนำมาประเมินคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วไปทั้งหมดได้ ขณะที่วิถีชีวิตการทำมาหากินของประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทแล้วแม้จะถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบการค้า ที่ยึดเงินตราเป็นเครื่องวัดความกินดีอยู่ดี แต่การพึ่งพาทรัพยากรชีวภาพจากดิน น้ำ ป่า เพื่อการยังชีพนั้นยังตั้งอยู่บนฐานของเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิม ที่มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพทั้งพันธุ์สัตว์ พันธุ์พืชพื้นบ้าน ผลผลิตจากพืชพื้นบ้าน บนความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านในชุมชนเป็นสำคัญ

4.4 ฐานทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาความเสื่อมโทรม

อดีตเชียงรายได้เป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพรรณพื้นเมืองมากมาย อันเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ที่ชุ่มชื้นของแหล่งลุ่มน้ำที่มีอยู่มากมายของแม่น้ำหลายสาย และพื้นที่ป่าขุนเขาที่อุดมด้วยป่าไม้จำนวนมาก แต่เมื่อเข้ามาสู่ยุคแห่งการพัฒนา (พ.ศ.2504) การเข้ามาของอำนาจรัฐด้วยนโยบายการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเกษตรกรรมเป็นเชิงพาณิชย์กรรม การขยายเส้นทางคมนาคม การท่องเที่ยว ธุรกิจที่คืนที่ตอบสนองต่อการพัฒนาด้านเอกชนส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดิน และป่าไม้ที่เพิ่มมากขึ้นเป็นประการแรก ประการที่สองจังหวัดเชียงรายได้เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่สูง ที่มีสภาพป่าต้นน้ำลำธารมาเป็นระยะเวลานาน และการเพิ่มขึ้นของประชากร อย่างรวดเร็ว ทำให้เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เร่งให้มีการนำไปสู่การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูก และการขยายของพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำให้พื้นที่ป่าไม้ของเชียงรายได้ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ ลำธารลดลงอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาของกรมป่าไม้ (2534) และธงชัย (2535) ได้ศึกษาการลดลงของป่าไม้ในจังหวัดเชียงรายได้จากภาพถ่ายดาวเทียมระหว่างปี พ.ศ. 2519 - 2534 พบว่าพื้นที่ป่าไม้สมบูรณ์ของจังหวัดเชียงรายได้มีแนวโน้มลดลงจากเนื้อที่ป่า 3.8 ล้านไร่ ในปี 2519 เหลือ 2.8 ล้านไร่ และ 2.5 ล้านไร่ในปี 2528 และ 2534 ตามลำดับ และต่ำสุดจำนวนเนื้อที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน (จำนวนป่าไม้ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535) มีเพียงร้อยละ 66 ของเนื้อที่ทั้งหมด

และมีพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์เหลือเพียงร้อยละ 35 ของเนื้อที่จังหวัดเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับรายงานพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 - 2535 ที่พื้นที่ป่าไม้เหลือเพียงร้อยละ 34.63 ในปี พ.ศ.2535 ดังรายละเอียดตาราง

ตารางที่ 2 แสดงเนื้อที่ทั้งหมด เนื้อที่ป่าไม้ และพื้นที่ถือครองทางการเกษตรของจังหวัดเชียงราย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 - 2535 (หน่วย : ไร่)

ปี พ.ศ.	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร	อัตราร้อยละของเนื้อที่การเกษตรต่อเนื้อที่ทั้งหมด	อัตราร้อยละของเนื้อที่ป่าต่อเนื้อที่ทั้งหมด
2520	7,298,981	3,645,579	1,875,356	25.69	49.95
2521	7,298,981	3,458,750	1,912,201	26.20	47.39
2522	7,298,981	3,344,623	1,986,665	27.22	45.82
2523	7,298,981	3,234,278	2,067,683	28.33	44.31
2524	7,298,981	3,127,566	2,053,458	28.13	42.85
2525	7,298,981	3,024,375	2,258,146	30.94	41.44
2526	7,298,981	2,968,992	2,247,723	30.80	40.68
2527	7,298,981	2,914,623	2,253,085	30.87	39.93
2528	7,298,981	2,861,250	2,267,487	31.07	39.20
2529	7,298,981	2,811,731	2,316,966	31.74	38.52
2530	7,298,981	2,763,066	2,346,927	32.15	37.86
2531	7,298,981	2,715,250	2,331,516	31.94	37.20
2532	7,298,981	2,694,375	2,332,448	31.96	36.91
2533	7,298,981	2,630,891	2,295,998	31.46	36.04
2534	7,298,981	2,568,906	2,258,192	30.94	35.20
2535	7,298,981	2,527,828	2,253,085	30.87	34.63

ที่มา : การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรของประเทศไทยปี 2534 . เอกสารสถิติการเกษตรที่ 20/2530 (พฤศจิกายน 2537) ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรอ้างในสำนักงานป่าไม้อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย, 2542 (อัครสำเนา)

การลดลงของพื้นที่ป่าได้สร้างผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศวิทยา และสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการพังทลายของหน้าดินเนื่องจากไม่มีต้นไม้ปกคลุม ความแห้งแล้งและสภาพภูมิอากาศที่เลวร้ายของหมอกควันในฤดูแล้งอันเนื่องมาจากการเผาป่าที่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยโดยตรง และการเผาป่าทำให้การฟื้นฟูป่ารุ่นสองเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำสายต่างๆเริ่มลดลง และบางสายแห้งขอดในฤดูแล้ง อันนำไปสู่ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างคนต้นน้ำ และคนปลายน้ำ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่รุนแรงดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิตดั้งเดิมของชุมชน ทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชนตามมา ที่พบเห็นได้จากการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรเข้าสู่เมือง การลดลงของพื้นที่ป่าได้ส่งผลกระทบต่ออีกประการหนึ่ง คือ จำนวนแหล่งอาหารและยาสมุนไพรที่ลดลงเพราะป่าเป็นแหล่งอาหารและยาสมุนไพรของครัวเรือนและชุมชน เมื่อจำนวนพื้นที่ที่ลดลงการเสาะแสวงหาอาหารและยาสมุนไพรก็ทำด้วยความยากลำบากมากขึ้น

นอกจากนี้พื้นที่ชุมชนเมืองได้ลดลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต และการเข้ามาของพื้นที่ชนต่างถิ่นจากภายนอก ซึ่งเข้าพร้อมกับวัฒนธรรมการบริโภคทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการลดลงของพื้นที่ป่าเพราะชาวบ้านได้หันมาปลูกพืชพาณิชย์ที่เป็นพืชในระบบเชิงเดี่ยวมากขึ้น ชุมชนทุกชุมชนในเชียงรายที่ต้องพึ่งพาการทำเกษตรกรรมเป็นหลักทั้งในพื้นที่ราบ และพื้นที่สูง ต่างก็ได้รับผลกระทบจากการขยายของลัทธิทุนนิยม ที่เน้นกระบวนการผลิตเพื่อขายดังเช่น กรณีของพื้นที่สูงในชาวอาข่าที่มีงานศึกษาของ จรัล (Charal Thong-ngam, 1996) ที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทข้าวไร่ในระบบการปลูกพืชที่หลากหลายของชาวเขาเผ่าอาข่าจังหวัดเชียงราย พบว่า ระบบการเกษตรได้เปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นระบบการเกษตรแบบเชิงการค้า เพราะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านนิเวศเกษตร เศรษฐกิจ สังคม และการแทรกแซงของรัฐ ที่นำไปสู่การลดลงของพื้นที่ทำกินของเกษตรกร พื้นที่ที่ปล่อยทิ้งให้ฟื้นคืนตัว (Fallow) ลดลง ทำให้มีการปลูกพืชเงินสด เช่น กะหล่ำปลี ฝรั่ง มากขึ้น และยังมีกรอพยพแรงงานไปทำงานนอกภาคการเกษตรเพิ่มมากขึ้น นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนา ซึ่งไม่เฉพาะชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูงเท่านั้น พื้นที่ราบที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนเมือง (ไทยวน) และลื้อ (ไทลื้อ) ก็ได้รับผลพวงแห่งการพัฒนาดังกล่าว

4.5 พลังชุมชน : องค์การทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

จากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ที่ได้พึ่งพิงเพื่อการเลี้ยงชีพ เริ่มต้นคลอน สภาพแวดล้อมของป่าที่ลดลงและถูก

บุกรุกเพิ่มมากขึ้น ตำรา และลำนำน้อยใหญ่หลายสายเริ่มแห่ขุดอย่างรวดเร็วจนถึงที่ฤดูแล้งเพ็งจะ
 ว่างกรายเข้ามา จึงทำให้เกิดแรงผลักดันของชาวบ้านในการรวมตัวกันเพื่อพิทักษ์รักษาทรัพยากร
 ของตนเอง จึงก่อเกิดการรักษาป่า ดังที่เรียกว่า “ป่าชุมชน” ที่เริ่มขยายตัวและเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วใน
 แต่ละชุมชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าพิธีกรรม ซึ่งหากมองถึงการ
 รวมตัวกันพิทักษ์รักษาทรัพยากรของผู้คน และชุมชนในเชิงรายละเอียด งานศึกษาป่าชุมชนใน
 ประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา (ป่าชุมชนภาคเหนือ) ของฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536)
 ที่ส่วนหนึ่งศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดเชียงราย ที่บ้านป่าตัน อำเภอแม่จัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึง
 พลังของชุมชนที่เป็นองค์กรทางสังคมที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติของ
 ตนเอง และยังได้ขยายเป็นเครือข่ายป่าชุมชนที่พบได้ทั่วไปเกือบทุกชุมชน โดยเฉพาะ ป่าต้นน้ำ ป่า
 ใช้สอย ป่าพิธีกรรม (ป่าช้า) เป็นต้น

ชุมชน ไทลื้อก็เป็นชุมชนหนึ่งที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ราบที่ใกล้ชิดกับคนเมือง วิถีชีวิตโดยทั่วไป
 ก็ได้รับอิทธิพลทางสังคม วัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกัน โดยเฉพาะความเชื่อทางพุทธศาสนาแล้วแทบจะ
 ไม่แตกต่างกัน การดำรงวิถีชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมชุมชนย่อมมีการ
 ปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นปัจจัยต่างๆจากภายนอกและภายในที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง
 วิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิมจะเป็นอย่างไรเกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ย่อมต้องศึกษา
 ถึงภูมิหลังและความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการความสัมพันธ์ของ
 วิถีชีวิตกับปัจจัยต่างๆ ดังกล่าว

4.6 ภูมิหลังชาติพันธุ์ไทลื้อ : จากสิบสองปันนาสู่ล้านนา

ไทลื้อ หรือไตลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในตระกูลกลุ่มที่ใช้ภาษาไท (ไกรศรี
 นิรมานเหมินทร์, 2529) ซึ่งชาวไทลื้อมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน
 สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งประกอบด้วยหัวเมืองหลัก 12 เมือง ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ
 โขง 6 เมืองมีเมืองลา หรือชื่อเหมาเป็นศูนย์กลาง และอยู่ทางตะวันตก 6 เมือง มีเมืองเชียงรุ่งเป็น
 ศูนย์กลางการปกครอง คำว่าสิบสองปันนา เป็นการเรียกตามการแบ่งเขตพื้นที่นาของชาวไทลื้อที่
 ควบคุมด้วยระบบเหมืองฝายหลายๆเมืองรวมกัน ซึ่งรวมทั้งหมดมี 12 ปันนา นอกจากนี้ไทลื้อยังตั้ง
 ถิ่นฐานอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือรัฐฉานของพม่า ในแถบด้านข้างทางภาคเหนือของประเทศไทย
 และทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำคำในเวียงคาน (ประชัน รักพงษ์, เพ็งอ้อ)

สิบสองปันนา แคว้นเดิมเป็นรัฐอิสระที่มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง ระบบการ
 เมืองการปกครองด้วยระบบกษัตริย์ (เจ้าฟ้าแสนหวี) มีเจ้าเมืองปกครองเมืองต่างๆ อย่างค่อนข้าง

อิสระ กษัตริย์ที่ปกครองแคว้นสิบสองปันนาองค์แรกคือ พระยาเจิง หรือเจียง รวในปี พ.ศ.1723 และมีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาถึงเจ้าหม่อมคำลือรวม 44 พระองค์ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีนในราวปี พ.ศ.2496 จึงทำให้ระบบการปกครองแบบกษัตริย์ต้องยกเลิกไป (นฤมล เรืองรังสี, 2535)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับล้านนานั้นมีมาตั้งแต่อดีตจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อและล้านนาพบว่ามีความสัมพันธ์ตั้งแต่สมัยพญาเจิงหรือเจียงกษัตริย์ไทลื้อผู้สร้างเมืองเชียงรุ่งที่ทรงเป็นวีรบุรุษของชาวล้านนาด้วย ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเมืองเงินยางเชียงแสน เป็นต้น (หวัง, 2530 อ้างใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2535) และจากตำนานที่ปรากฏในสมัยพระยาเม็ญราย ต้นราชวงศ์เม็ญรายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับล้านนาทั้งในด้านความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ บ้านที่เมืองน่อง ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ติดต่อกันในฐานะที่ทั้งสองแคว้นมีภูมิประเทศใกล้เคียงกัน มีการติดต่อทางด้านการค้าและเศรษฐกิจ มีขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายคลึงกัน และมีการจัดระบบการปกครอง และการชลประทานคล้ายคลึงกัน (หวังจี หมิน, 2531 อ้างใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2535)

การเข้าตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อในล้านนานั้น ประชัน รักพงษ์ และคณะ (อ้างแล้ว) ได้ศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง และรัตนพร ศรีบุญกุล (อ้างแล้ว) ได้ศึกษาการปรับตัวของวัฒนธรรมไทลื้อในนานซึ่งได้กล่าวถึงว่าการอพยพเคลื่อนย้ายของไทลื้อมาสู่ล้านนานั้นเนื่องมาจากนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของเจ้าผู้ครองล้านนาในอดีต โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไทยต้องทำศึกสงครามกับพม่าเพื่อขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาด้วยการสนับสนุนของเจ้าฝ่ายเหนือ จนถึงปี พ.ศ. 2347 ก็สามารถยึดเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นที่ยึดแห่งสุดท้ายของพม่าในล้านนาได้สำเร็จ แต่พม่ายังมีอิทธิพลอยู่ในสิบสองปันนาและหัวเมืองลื้อจีน ดังนั้นเจ้านายฝ่ายเหนือ นำโดยเจ้ากาวิละผู้ครองนครเชียงใหม่ จึงยกทัพขึ้นไปตีสิบสองปันนาแล้วได้อพยพผู้คนจากสิบสองปันนามาสู่ล้านนาเพื่อตัดกำลังข้าศึก และเพื่อป้องกันไม่ให้กองกำลังของพม่าที่ถูกขับไล่กลับมาใช้หัวเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนาเป็นที่ซ่อนสมกำลังแล้วกลับมาโจมตีหัวเมืองฝ่ายเหนืออีก ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีชุมชนไทลื้อกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทางภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และเชียงราย นอกจากนี้มีชาวไทลื้อบางกลุ่มที่อพยพเข้ามาเพิ่มเติมเพื่อสืบทอดเมือง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ และบางส่วนได้อพยพ โยกย้ายเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เหมาะสม

4.7 ชุมชนไทลื้อกับการตั้งถิ่นฐานในเชียงราย

การอพยพของชาวไทลื้อจากแคว้นสิบสองปันนามาสู่จังหวัดเชียงราย เกิดขึ้นเป็นช่วงๆ จำนวนมากน้อยขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของการถูกคุกคามชีวิตความเป็นอยู่เป็นสำคัญ ส่วนใหญ่อพยพมาจากเมือง อุเหนือ อุใต้ เมืองท่า และเมืองพง นฤมล เรื่องรังสี (อ้างแล้ว) กล่าวถึงการอพยพของไทลื้อในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงรายว่าไทลื้อได้อพยพผ่านมาทางประเทศลาว และพม่า (เมียนมาร์ในปัจจุบัน) โดยเส้นทางการอพยพเข้ามาสู่เชียงรายมี 2 เส้นทาง คือ

1.เส้นทางการอพยพจากสิบสองปันนาโดยผ่านพม่ามาทางเมืองเชียงตุง เมืองยองท่าจีเหล็ก เข้าสู่เชียงราย และมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย ในระยะแรก ราว 15 - 17 ครอบครัว ส่วนหนึ่งอพยพมาอยู่ที่บ้านหาดบ้าย อำเภอเชียงแสน จำนวนหนึ่ง (ราวปี พ.ศ.2484) โดยสมทบกับไทลื้อที่อพยพมาจากทางประเทศลาว บริเวณบ้านห้วยคาน น้ำทา น้ำยู น้ำต้อย แล้วข้ามแม่น้ำโขงมาสู่จังหวัดเชียงราย

2.เส้นทางการอพยพจากประเทศลาว ผ่านเมืองสิงห์ สู่บ้านห้วยทราย บ้านปง บ้านก้อนตื้น บ้านปากทา เมืองเงิน เมืองฮ่า บ้านห้วยเลา แล้วข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณ บ้านห้วยเม็ง บ้านศรีคอนชัย และบ้านท่าข้าม บางส่วนอพยพผ่านเข้ามาทางจังหวัดน่าน แพร่ เข้ามาสู่เชียงราย และมาตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านโล๊ะ บ้านป่อกลาง บ้านคอน และบ้านปางหัด

การตั้งถิ่นฐานของไทลื้อในเชียงรายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประจัน รักพงษ์ และคณะ (2537) ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานไทลื้อในเชียงรายว่าได้กระจายอยู่ในอำเภอเชียงของได้แก่ บ้านห้วยเม็ง บ้านท่าข้าม บ้านศรีคอนชัย ในเขตอำเภอเชียงของ บ้านสันบุญเรือง อำเภอแม่สาย บ้านโป่งแดง บ้านห้วยทรายขาว และบ้านกล้วยแม่แก้ว ในเขตอำเภอพาน ขณะที่ นฤมล เรื่องรังสี (อ้างแล้ว) ได้ทำการศึกษาชุมชนไทลื้อในล้านนา : กรณีศึกษาไทลื้อเชียงราย ได้จำแนกตามพื้นที่ชุมชนของไทลื้อและประวัติการเริ่มเข้าตั้งถิ่นฐานดังนี้คือบ้านไม้ลุงชน ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย ได้มีการอพยพเข้ามาอยู่ประมาณ 15 - 17 ครอบครัว ราวปี พ.ศ. 2475 - 2485 บ้านหาดบ้าย ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ ได้มีกลุ่มไทลื้ออพยพผ่านมาทางประเทศลาว บริเวณบ้านน้ำยอน น้ำทา น้ำเก็ง น้ำยู แขวงห้วยทราย ราวปี พ.ศ. 2484 ประมาณ 15 -16 ครอบครัว บ้านห้วยเม็ง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพมาจากบ้านทุ่งหมด จำนวนประมาณ 40 ครอบครัว บ้าน ศรีคอนชัย ตำบลศรีคอนชัย อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพมาจากบ้านท่าข้ามเมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา มีประมาณ 30 ครอบครัว บ้านท่าข้าม ตำบลเหล่า่างาว อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพมาจากบ้านท่าฟ้า บ้านบง แขวงห้วยทราย ประเทศลาว มีประมาณราว 100 ครอบครัวมาอยู่ที่บริเวณ

บ้านทุ่งหมก แต่เนื่องจากบ้านทุ่งหมกเป็นบริเวณทุ่งร้างมาก่อน จึงทำให้มีความเชื่อว่าเป็นบริเวณที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ ในราวปี พ.ศ. 2430 จึงได้มีการแบ่งกลุ่มเป็น 3 กลุ่ม โดยมีกลุ่มแรกประมาณ 40 ครอบครัวอพยพมาอยู่ที่บ้านห้วยเม็ง อีกประมาณ 40 ครอบครัว อพยพมาอยู่ที่บ้านท่าข้าม ส่วนที่เหลืออพยพกลับไปยังประเทศลาวตามเดิม และเมื่อมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านท่าข้ามได้ระยะหนึ่ง ก็ได้มีครอบครัวประมาณ 30 ครอบครัวได้อพยพกลับไปอยู่ที่บ้านทุ่งหมกอย่างเดิม บ้านโล๊ะ ตำบลปอ อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพผ่านทางประเทศลาว ทางเมืองฮ่า เมืองล่า และเมืองพงข้ามลำน้ำโขงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในระยะแรกประมาณ 4 - 5 ครอบครัว บ้านปอกลาง ตำบลปอ อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพมาเส้นทางเดียวกันกับกลุ่มไทลื้อบ้านโล๊ะ เมื่อประมาณ 300 ปีเศษ ระยะแรกมีประมาณ 4 - 5 ครอบครัว และได้มีบางส่วนอพยพมาจากจังหวัดน่าน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เมื่อประมาณ 90 - 100 ปีที่ผ่านมา บ้านคอนเจดีย์ ตำบลปอ อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพจากบ้านท่าข้ามเดิม ประมาณ 200 - 300 ปีที่ผ่านมา มีประมาณ 20 ครอบครัว บ้านปางหัด ตำบลปอ อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มไทลื้อที่อพยพมาจากหลายพื้นที่ ระยะแรกมี 2 ครอบครัวอพยพมาจากจังหวัดน่าน และจากประเทศลาว 1 ครอบครัว เมื่อประมาณ พ.ศ.2450 ได้มีไทลื้อจากบ้านโล๊ะ บ้านปอกลาง บ้านคอน และที่อื่นๆ ได้อพยพเข้ามาเรื่อยๆ

สำหรับชุมชนไทลื้อในจังหวัดเชียงรายปัจจุบัน¹ ในเขตอำเภอเชียงของและอำเภอเวียงแก่น (แยกมาจากอำเภอเชียงของ โดยได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2538) นั้นได้มี ชุมชนไทลื้อตั้งถิ่นฐานและกระจายตัวอยู่ดังนี้ ในเขตอำเภอเชียงของ ตำบลศรีดอนชัย มีบ้านศรีดอนชัย จำนวน 331 หลังคาเรือน ประชากร 1,589 คน บ้านศรีชัยมงคล มี 147 หลังคาเรือน ประชากร 530 คน ตำบลครึ่ง มีบ้านพร้าวกุด 30 หลังคาเรือน ประชากร 127 คน ตำบลริมโขง มีบ้านห้วยเม็ง 170 หลังคาเรือน ประชากร 753 คน บ้านหาดบ้าย 444 หลังคาเรือน ประชากร 1,909 คน ในเขตอำเภอเวียงแก่น ตำบลเหล่ายาว มีบ้านท่าข้าม 117 หลังคาเรือน ประชากร 528 คน ตำบลท่าข้าม มีบ้านโล๊ะ 210 หลังคาเรือน ประชากร 943 คน บ้านท่าข้าม 158 หลังคาเรือน ประชากร 735 คน ตำบลปอ มีบ้านปอกลาง 235 หลังคาเรือน ประชากร 954 คน บ้านคอน 201 หลังคาเรือน ประชากร 803 คน บ้านปางหัด 204 หลังคาเรือน ประชากร 1,392 คน

¹ พื้นที่การตั้งถิ่นฐานและจำนวนประชากรไทลื้อสำรวจเฉพาะพื้นที่ในเขตอำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น ณ เดือนธันวาคม 2541 จากสรุปบัญชีข้อมูลสาธารณสุขหมู่บ้าน สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเวียงแก่น และสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเชียงของ

4.8 ลื้อ : กลาง นัยแห่งความสมมูล กับการนิยามความหมายตนเอง

คำว่าลื้อนั้นได้มีผู้ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อได้นิยามความหมายของคำว่า ลื้อไว้หลายท่าน ซึ่งไกรศรี นิมนานเหมินท์ (อ้างแล้ว) ได้กล่าวไว้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไท หรือไต เป็นการแบ่งกลุ่มตามการลักษณะการใช้ภาษาเป็นเกณฑ์ เช่น ไทลื้อ ไทยอง ไทยวน เป็นต้น โดยได้กล่าวว่า ไทลื้อกับไทยอนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และการเรียกตนเองว่าลื้อหรือยอนั้นเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายที่ไทลื้อถูกกวาดต้อนมาในฐานะเชลย ส่วนของนั้นได้ยอม สวามิภักดิ์และอพยพมาอย่างมีเกียรติชายของจึงไม่ยอมรับตัวเองว่าเป็นลื้อการนิยามความหมาย ดังกล่าวนั้นจึงเป็นเพียงการมองและให้ความหมายของคำว่าลื้อจากประวัติศาสตร์ทางสงคราม การอพยพและภาษาพูด ซึ่งการนิยามความหมายจากภาษานั้นได้รับการต่อยอดจากการศึกษาของภรติ ถูกจิตร (2539) ที่ทำการศึกษาการแพทย์พื้นบ้านของไทลื้อที่บ้านท่าฟ้าเหนือ ตำบลสระ อำเภอ เชียงม่วน จังหวัดพะเยา และได้กล่าวถึงไทลื้อในหัวข้อวัฒนธรรมและประเพณีว่าภาษาพูดที่เรียกว่า “ปากลื้อ” นั้นเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดที่สุดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เมื่อไทลื้ออยู่ในกลุ่มเดียวกันไม่ว่าเด็ก หรือผู้ใหญ่จะพูดภาษาไทลื้อ ขณะที่ Micheal Meorman (1965) ได้ให้ทัศนะความหมายของคำว่าลื้อ จากการศึกษาไทลื้อที่บ้านปิง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยสรุปว่า “ลื้อ” เป็นคำที่ชาวไทยใช้เพื่อ แบ่งหรือบ่งบอกพื้นเพทางการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นคำระบุถึงสถานภาพของรัฐทาง ประวัติศาสตร์ซึ่งไม่เหลือร่องรอยไว้ให้เห็นอีกแล้วมากกว่าที่จะเป็นการใช้เพื่อบ่งบอกลักษณะทาง ภาษา

แต่จากการสัมภาษณ์พ่อเฒ่าชาวไทลื้อปางหัดพบว่า “ ลื้อ หมายถึง กลางไม่สั้นไม่ยาว ” หรือหากตีความตามนัยแห่งคำว่ากลางแล้วนั้นหมายถึงความสมมูล ซึ่งพ่อเฒ่าวงศ์เต่าว่า ลื้อนั้นแปล ว่ากลางหมายความว่าพอดี การพูดลื้อหรือปากลื้อตามนัยนี้จึงเป็นการแสดงตัวตนของลื้อที่นิยาม หรือให้ความหมายแก่ตนเองว่าเป็นจุดสมมูลของสรรพสิ่งในวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งความเป็นกลาง หรือเป็นนัยแห่งความสมมูลดังกล่าวสอดคล้องกับงานเขียนเกี่ยวกับไทลื้อของจูเหียงเหวิน (งามพรรณ เวชชาชีวะ : แปล, 2536) ที่เขียนเกี่ยวกับไทลื้อในยูนนานและได้กล่าวถึงว่า “การตั้งหมู่บ้านไทลื้อในสิบสองปันนานั้นจะกระจายอยู่ทั่วไปในดินแดนอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำและพืชพันธุ์ ธรรมชาติ ตั้งเรียงรายตามที่ราบลุ่มน้ำ ตามเชิงเขา และหุบเขาสูงที่มีป่าไม้หนาแน่น ด้วยเหตุที่แวดล้อมไปด้วยธรรมชาติจึงทำให้มีรูปแบบวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ สมกับคำกล่าวที่ว่า “มนุษย์เปลี่ยนแปลงโลกและโลกหล่อหลอมมนุษย์” นอกจากนี้ระบบคิด ความเชื่อของไทลื้อยังได้นำเอาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของ ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ ตลอดจนพืชและสัตว์ในบริเวณที่ได้อาศัยอยู่มาผสมผสานเข้ากับอารมณ์ ความคิด และความมุ่งหวังเพื่อหาคำตอบและอธิบายถึง สิ่ง

ลึกลับ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติอีกด้วย” ลือจึงเป็นการนิยามตนเองบนความสัมพันธ์ทางจักรวาลวิทยาของความสัมพันธ์มนุษย์ ธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งหากกลับไปมองตามประวัติศาสตร์แล้วการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในล้านนาแล้ว การอพยพเข้ามาตามนโยบายเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ชาวไทลื้อได้เข้ามาอาศัยอยู่ในล้านนา การนิยามความหมายของคำว่าลือตามนัยทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจึงเป็นการนิยามและให้ความหมายของคำว่าลือจากบริบทดังกล่าว แต่สำหรับชาวไทลื้อในจังหวัดเชียงรายที่อพยพตามมาทีหลัง เช่น ชาวไทลื้อในเขตอำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น และอำเภอแม่สาย รวมทั้งชาวไทลื้อปางหัดนั้นเป็นเหตุผลจากการแสวงหาความสงบเพื่อการดำรงชีพที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลทั้งระบบนิเวศและความสัมพันธ์ทางสังคมและการไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ความเป็นกลางหรือนัยแห่งความสมดุลตามที่เสนอของชาวไทลื้อปางหัดนั้นเป็นวิถีคิดที่เชื่อมโยงทางจักรวาลวิทยาที่อยู่บนฐานความสัมพันธ์ของโลกทัศน์เกี่ยวกับ ผี พราหมณ์ และ พุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางจักรวาลวิทยานับถือนวัฒนธรรมชุมชนของตนเองทั้งในรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบการผลิต การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีประเพณีและพิธีกรรมเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งหมด ดังนั้นการศึกษานิวมิปัญญาที่องถื่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรจึงต้องศึกษาจากวิถีคิดหรือการนิยามความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนเองว่า วิถีคิดเรื่องความสมดุลหรือความเป็นลือนั้นจะมีวิถีคิด โลกทัศน์ องค์ความรู้ในเรื่องความเจ็บป่วยและการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรเป็นอย่างไร ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทต่อๆไป

4.9 สังคม วัฒนธรรมไทลื้อเชียงราย

โครงสร้างทางสังคม ลักษณะโครงสร้างทางสังคมไทลื้อในเชียงราย เป็นลักษณะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง เนื่องจากชาวไทลื้อเป็นกลุ่มที่มีภาษา ที่เรียกว่า “ปากลื้อ” และขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอง การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมส่วนใหญ่จะเป็นการกระทำในกลุ่มไทลื้อด้วยกัน เช่น การแต่งงาน ก็จะแต่งงานกับคนไทลื้อด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์ในชุมชนจึงเป็นลักษณะของเครือญาติ สังเกตได้จากการใช้นามสกุล จะพบว่าบ้านปอกกลางใช้นามสกุล “ลือชา” บ้านศรีดอนชัยและบ้านท่าข้ามส่วนใหญ่จะใช้นามสกุล “วงศ์ชัย” บ้านโล๊ะ บ้านดอน ใช้นามสกุล “แสงงาม” และ “ยาวิเลิง” บ้านปางหัดใช้นามสกุล “หัตถทอง” เป็นต้น

ลักษณะความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติ ถูกควบคุมด้วยระบบอาวุโสมาตั้งแต่ในอดีต การปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้นำครอบครัว เชื่อฟังผู้

อาวุโส ครอบครัวไทลื้อส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย (Extension family) โดยที่เมื่อมีการแต่งงานเกิดขึ้น ฝ่ายชายจะต้องเป็นฝ่ายที่ย้ายเข้าไปอยู่ในบ้านครอบครัวของฝ่ายหญิง เพื่อเป็นแรงงานสร้างความมั่นคงในครอบครัว

การแบ่งบทบาทหน้าที่ของหญิงชายในครอบครัว ได้มีการแบ่งลักษณะงาน และหน้าที่หลักของงานดังนี้ ผู้ชาย เช่น การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก การเตรียมพันธุ์พืช การสร้างที่อยู่อาศัย การหัตถกรรมเครื่องจักสาน การสร้างอุปกรณ์ทอผ้า ฯลฯ ผู้หญิง เช่น เลี้ยงดูบุตร หุงหาอาหาร การปั่นฝ้าย การทอผ้า ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีงานที่ร่วมช่วยกันทำ เช่น การดำนา เกี่ยวข้าว การหาคัด ฆ่าปลา ฯลฯ เป็นต้น

สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย การสร้างที่อยู่อาศัยหรือบ้านเรือนของไทลื้อ ชาวไทลื้อมีความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เริ่มตั้งแต่การขุดหลุม การยกเสาตงหลุม การขึ้นบ้านใหม่ ในแต่ละขั้นตอนการสร้างจะมีการกำหนดเวลา วัน เดือน ที่เป็นสิริมงคล ตามปฏิทินความเชื่อของชาวไทลื้อ ลักษณะรูปทรงของบ้านไทลื้อ ในอดีตนิยมสร้างเป็นบ้านชั้นเดียว ยกพื้นสูง มีหลังคาติดกันสองหลัง หลังใหญ่เรียกเรือนหลวง หลังเล็ก เรียกว่าเรือนครัวไฟ

ศิลปหัตถกรรม ไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความสามารถในการสร้างสรรค์งานทางด้านฝีมือ โดยเฉพาะการทอผ้าของไทลื้อเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในด้านความสวยงามของลวดลายผ้า ซึ่งการทอผ้าจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง โดยได้รับการเรียนรู้ การถ่ายทอดวิธีการ ขบวนการต่างๆ ผ่านทางแม่หรือยาย โดยเฉพาะในสมัยก่อนหญิงที่จะแต่งงานหรือมีครอบครัวได้จะต้องมีความสามารถทอผ้าเป็น ปัจจุบันการทอผ้าเป็นเรื่องของการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ของผู้หญิงที่มีครอบครัวแล้วเป็นส่วนใหญ่ ในด้านบทบาทของผู้ชายส่วนใหญ่จะเป็นการประดิษฐ์สิ่งของ เครื่องใช้ เครื่องมือต่างๆ จากวัสดุธรรมชาติ โดยเฉพาะไม้ไผ่ นำมาจักสานเป็นตระกล้า กระบุง เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้ไม้พวกเนื้อแข็งนำมาทำอุปกรณ์เกี่ยวกับการทอผ้า ปั่นด้าย อีกด้วย

วัฒนธรรมการแต่งกาย ในอดีตการแต่งกายของไทลื้อผู้หญิงจะสวมเสื้อสีดำคราม แขนยาว ตัวเสื้อรัดรูป เอวลอย มีสาบหน้าเฉียงมาผูกกับด้ายพื้นตรงมุมของลำตัว เรียกว่า "เสื้อปัด" ผ้าชิ้นทำด้วยผ้าฝ้าย มีการทอด้วยลายต่างๆ การเกล้าผมของผู้หญิง เรียกว่า "การเกล้าว่อง" มีการใช้ผ้าโพกไว้ในปัจจุบันการแต่งกายของผู้หญิงไทลื้อจะพบเฉพาะในคนแก่เท่านั้นที่ยังรักษาการแต่งกายแบบดั้งเดิมไว้ และจะมีการแต่งในงานพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น งานรื่นเริงเทศกาลต่างๆขณะที่ผู้หญิงไทลื้อที่เป็นแม่บ้านทั่วไปจะนิยมแต่งกายคล้ายผู้หญิงล้านนาทั่วไป ส่วนผู้ชายจะนุ่งเดียวสะดอ (กางเกง

ขากว๊าย) สีด้า เลื้อก๊วยเฮงหรือเลื้อเซ็ด คล้ายการแต่งกายของชายไทในล้านนา ปัจจุบันการแต่งกายแบบดั้งเดิมจะแต่งในงานพิธีที่สำคัญๆ ต่างๆ เช่น งานมงคล งานรื่นเริง

ศาสนา และความเชื่อ ไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่ควบคู่ปะปนไปกับการนับถือผี อำนาจเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์ หรือเป็นการผสมผสานกันไประหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี ในความเชื่อทางศาสนานั้นชาวไทลื้อ โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหญิงและชายจะไปทำบุญถือศีลในวันพระที่สำคัญๆ เช่น เกียงเป็ง (วันเพ็ญเดือนสิบสอง) เข้าพรรษา, ออกพรรษา เป็นต้น ความเชื่อของชาวไทลื้อนั้น ประชัน รักพงษ์ (2537) ได้รวบรวมไว้และได้แบ่งลักษณะความเชื่อเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

- 1) ความเชื่อที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร คือ เชื่อตามบทบัญญัติของพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ ทั้งที่มาจากวัด ที่เป็นคัมภีร์โบราณคำสอนต่างๆ เช่น เทวคาสอนโลก ธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นบทบัญญัติชี้ให้เห็นบาปบุญคุณ โทษที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต นอกจากวัดแล้วผู้รู้ในชุมชนหมู่บ้าน เช่น ปู่จารย์, หมอยาที่เป็นแหล่งความรู้และมีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมทางพื้นบ้านที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน
- 2) ความเชื่อที่เป็นมุขปาฐะ คือ ความเชื่อโดยการจดจำ บอกเล่า หรือปฏิบัติต่อกันมาของชุมชนหรือเป็นจารีตประเพณีที่สั่งสมกันมา หลายชั่วอายุคน เป็นกรอบของสังคมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ

นอกจากนี้ยังได้แบ่งแยกย่อยเกี่ยวกับความเชื่อของชาวไทลื้อ เช่น ความเชื่อเรื่องบุคคล, ความเชื่อในเรื่องสิ่งแวดล้อม, ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์, ความเชื่อเรื่องเพศ, ความเชื่อเรื่องสุขภาพและ สวัสดิภาพ, ความเชื่อเรื่องโชคลาง และของขลัง, ความเชื่อเรื่องผี นรก - สวรรค์ เป็นต้น

ประเพณีและพิธีกรรม ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้ออาจแยกได้เป็น 2 ระดับคือ

- 1) ประเพณีและพิธีกรรมในระดับชุมชน ได้แก่ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตทั่วไป เช่น การตาย, การแต่งงาน, การเลี้ยงเสื่อบ้าน ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร เช่น การเลี้ยงผีฝ่าย , การทำบุญทานข้าวใหม่ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา เช่น สืบชะตาหมู่บ้าน, ทานก๋วยสลาก, สงกรานต์, เกียงเป็งและการเผาหัวพระเจ้า เป็นต้น

- 2) ประเพณีและพิธีกรรมในระดับปัจเจกและครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย แบบพื้นบ้าน ได้แก่ การส่องขวัญ, การส่งเคราะห์, ปลูกเตียน, ปลูกข้าวลดเคราะห์, สืบชะตา เป็นต้น

วิธีการทำมาหากิน : วิถีแห่งการพึ่งพิงธรรมชาติกับการจัดการทรัพยากร หากมองย้อนถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ถิ่นฐานเดิมของไทยแล้ว ระบบนิเวศวิทยาเป็นสิ่งบ่งบอกได้ชัดเจนประการหนึ่งถึงการทำมาหากินของไทยคือ “สืบสองปันนา” เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นมาจากระบบการจัดการทรัพยากรในระบบการผลิตที่ได้มีการใช้ดินนาเป็นสิ่งบอกป็นเขตแดนในการปกครอง ดังนั้นการทำนาจึงเป็นอาชีพหลักของไทยมาตั้งแต่บรรพกาล สำหรับไทยในเชิงรายในปัจจุบันแล้ว แม้สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมจะได้เปลี่ยนแปลงไป แต่วิถีชีวิตการทำมาหากินส่วนใหญ่ก็ยังขึ้นอยู่กับเกษตรกรรม ซึ่งได้แก่ การทำนา ทำสวน และทำไร่ เป็นอาชีพหลัก การทำสวนส่วนใหญ่ก็จะเป็นการปลูกไม้ผลยืนต้น เช่น สวนลิ้นจี่ สวนลำไย และการทำสวนส้มที่มีชื่อเสียงของเชียงรายคือ ลือบ้านห้วยเม็ง ในด้านการทำไร่ของไทยในเชียงราย ได้แก่การทำไร่หอม กระเทียม ไร่ยาสูบ จะเป็นกลุ่มทางด้านบ้านหาคบาย การทำไร่พริก พบทำกันมากที่บ้านศรีดอนชัย การปลูกผักสวนครัว เช่น ผักกาด เหียวปลี กะหล่ำ ถั่วฝักยาว ฯลฯ จะปลูกกันมากที่บ้านท่าข้าม ตำบลห้วยยาว มีการตั้งร้านวางเรียงรายเพื่อขายให้กับผู้คนที่สัญจรผ่านไปมาริมถนนหน้าบ้านของตนเอง นอกจากนี้ในหมู่บ้านอื่นๆจะเป็นการปลูกพืชทางเศรษฐกิจที่พบมากได้แก่ ข้าวโพด ในด้านการเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่นิยมการเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ เป็นอาหาร วัวและควายไว้ใช้แรงงาน และนอกจากนี้ยังได้เสาะแสวงหาอาหารจากธรรมชาติ ทั้งอาหารโปรตีนพวกสัตว์น้ำจากลำห้วยและแม่น้ำ การเก็บพืชผักจากป่าหลากหลายชนิด เช่น บอนผา ผักกูด ฯลฯ เป็นต้น

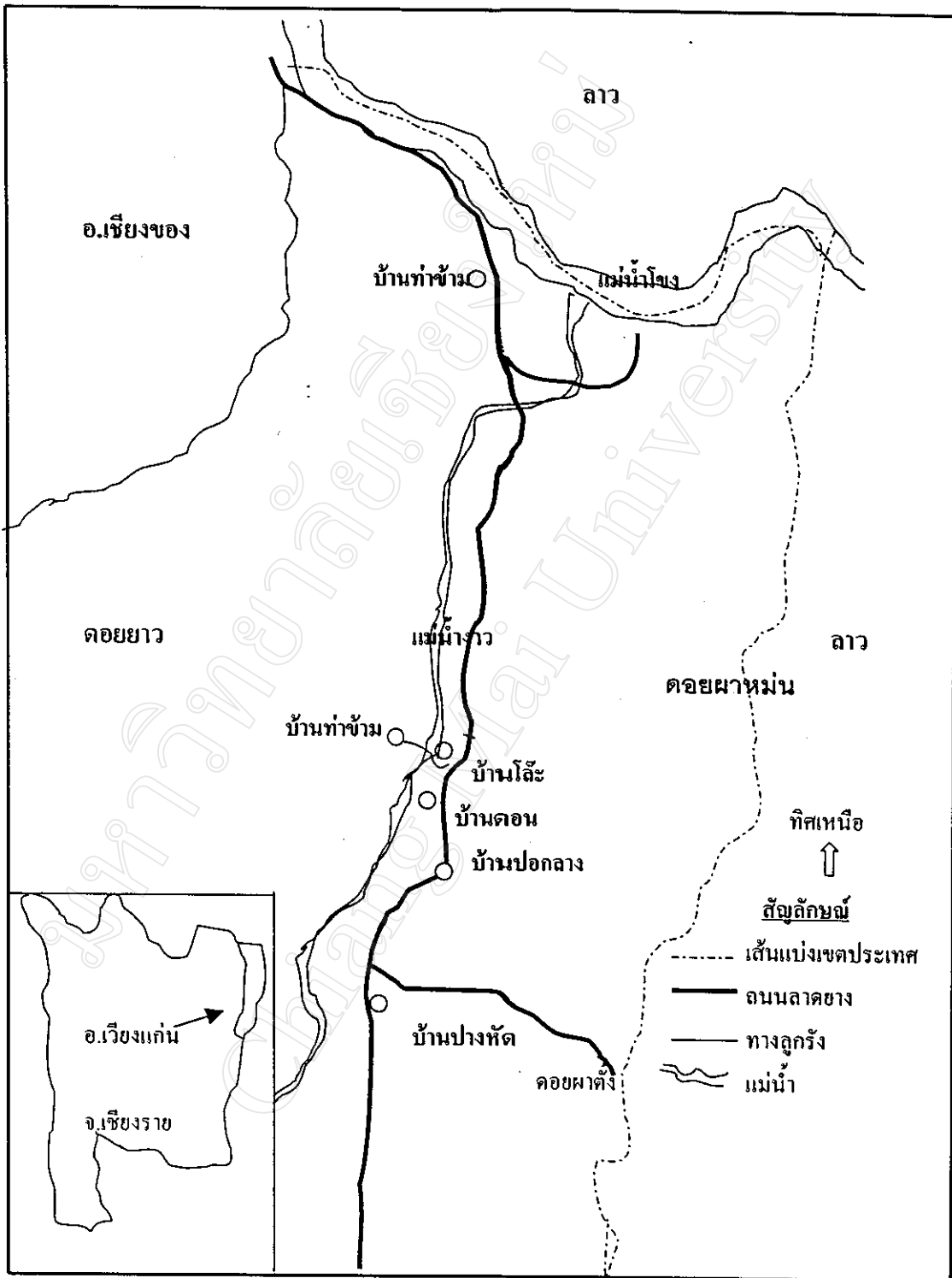
ความเจ็บป่วยกับวิธีที่หลากหลายของการรักษาพยาบาล การรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวไทยในปัจจุบัน มีวิธีการและทางเลือกหลายทางที่รักษาความเจ็บป่วย ซึ่งหากแยกประเภทแล้ว อาจแยกได้สองประเภทใหญ่ๆ คือ การรักษาแบบแผนปัจจุบัน ที่เวลาเจ็บป่วยก็จะไปรักษาที่สถานอนามัย หรือโรงพยาบาลอำเภอ ส่วนใหญ่จะเป็นโรคที่มีอาการหรือสาเหตุชัดเจน และอีกประการหนึ่งคือการรักษาแบบพื้นบ้าน ผู้ที่ทำหน้าที่รักษาก็จะเป็นผู้รู้เกี่ยวกับยาพื้นบ้านทั้งสมุนไพรที่ได้จากพืช และสัตว์ มีปัยยา (ตำรายา) ที่เป็นกัมภีร์และมีแหล่งพืชสมุนไพรที่เก็บมาใช้ในการรักษา หรือหากมีสาเหตุที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติแล้วก็จะมีการเกี่ยวกับคาถาอาคม มีพิธีกรรมต่างๆ ประกอบการรักษาเพื่อให้ผู้ป่วยได้หายจากความเจ็บป่วย

บทสรุป

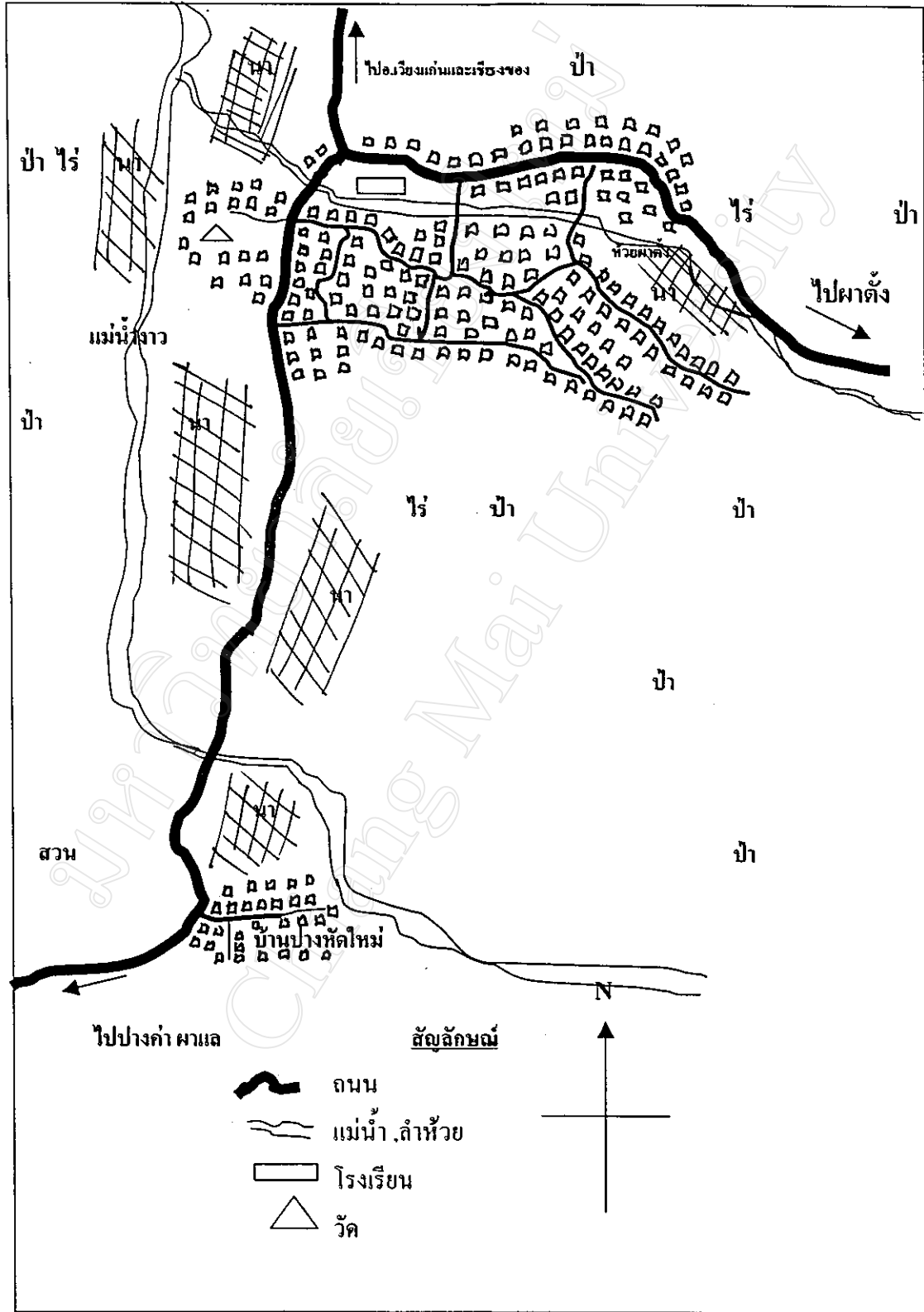
เชียงรายเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในเขตป่าฝนร้อนชื้น จึงเป็นแหล่งที่มีทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางสังคมที่สูง กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้อาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นต้นทุนในการผลิตและได้มีการจัดการโดยอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สั่งสมมาจากระบบการดูแล การเรียนรู้ การถ่ายทอดมาช้านาน เมื่อสภาวะการณ์ของกระแสการพัฒนาที่ถั่งโถมเข้ามาสู่ชุมชน ต้นทุนธรรมชาติเริ่มห่อหุ้ม ผืนป่าเหลือน้อยลง สายน้ำเริ่มแห้งขอด วิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติที่เป็นทั้งแหล่งอาหารและพืชสมุนไพรในการรักษาโรค เริ่มเข้าสู่ภาวะวิกฤตจึงทำให้เกิดกลุ่มพลังองค์กรชุมชนที่จะพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น “กรณีป่าชุมชน”

ป่าชุมชนที่ศึกษาในเชียงรายเป็นตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน (คนเมือง) ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่อาศัยภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชนในการจัดการ การศึกษาถึงระบบการจัดการทรัพยากรของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ นั้นเป็นการสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ได้อาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการ ซึ่งถ้าหากมองถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้อาศัยอยู่ใกล้ชิดกันมาช้านานในกลุ่ม “คนไท - ไค” ด้วยกันแล้ว ไทลื้อเป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกันมาช้านานตั้งแต่สมัยพญาเงี้ยวและสมัยพญามังราย ขนบธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างจึงมีความคล้ายคลึงกัน การศึกษาถึงการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรของไทลื้อ โดยอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งอยู่บนวิถีคิดแห่งความสมดุลหรืออัตลักษณ์ของคำว่าลื้อนั้นจึงเป็นการศึกษาที่ต้องการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วยกับระบบการจัดการทรัพยากรชีวภาพของพืชที่ใช้เป็นยารักษาโรคว่าเป็นอย่างไร และสภาวะการณ์ปัจจุบันนั้นอิทธิพลของปัจจัยจากภายในชุมชนทั้งวัฒนธรรมชุมชน ระบบการผลิตพื้นบ้าน และการแพทย์พื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรได้อย่างไร และปัจจัยจากนอกชุมชนที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนที่มีทั้งกระแสของวัฒนธรรมสมัยใหม่ ระบบการผลิตแผนใหม่ และระบบการแพทย์สมัยใหม่จะส่งผลกระทบต่อวิถีคิดคิดโลกทัศน์ องค์ความรู้ และการให้คุณค่าที่มีต่อความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรอย่างไร

ชุมชนไทลื้อปางหัดเป็นชุมชนหนึ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว และห่างไกลจากสถานบริการทางสาธารณสุขของรัฐมากนัก แต่ชุมชนก็มีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีการพึ่งพาความหลากหลายทางชีวภาพอย่างต่อเนื่องประกอบกับภายในชุมชนมีความสัมพันธ์ทางสังคมแน่นแฟ้น แม้ว่าชุมชนจะถูกผนวกเข้าสู่ระบบการพัฒนา แต่การคงอยู่และการใช้พืชสมุนไพรเพื่อรักษาความเจ็บป่วยยังคงพบได้อยู่ทั่วไปในชุมชนการศึกษาวิจัยถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อบ้านปางหัด จึงอาจจะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการพัฒนาในการจัดการทรัพยากรและการดูแลสุขภาพอนามัยของชุมชน และยังเป็นการส่งเสริมชุมชนให้มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง

แผนภูมิที่ 4 แสดงแผนที่ที่ตั้งหมู่บ้านชาวไทยลื้อ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

แผนภูมิที่ 5 แสดงลักษณะภูมิทัศน์ของชุมชนไทลื้อบ้านปางหัด